

INTEGRACE KLIENTŮ ZE ZAŘÍZENÍ PRO VÝKON ÚSTAVNÍ VÝCHOVY DO SPOLEČNOSTI – ZKUŠENOSTI Z POHLEDU PRACOVNÍKA TOHOTO TYPU ZAŘÍZENÍ

Soňa Křížová

Abstrakt

Příspěvek seznamuje s praktickými zkušenostmi pracovníka školního zařízení pro výkon ústavní výchovy s integrací odcházejících klientů do běžného života. Pojednává o problematice vzdělávacích programů těchto zařízení a jejich návaznosti na praktický život klientů po zletění. Poukazuje na nutnost spolupráce všech zainteresovaných institucí, aby přechod klienta do života probíhal bez větších komplikací.

Abstract

This contribution is devoted to the practical experience of the worker of school institutions for institutional education with the integration of leaving clients to the usual life. It deals about of educational programmes of these institutions and its contact to the practical life after being of age. It revers to the necessity of co-operation of all institutions to no-complicated client's integration to the usual life.

Klíčová slova

ústavní výchova, výchovný ústav, výchovně vzdělávací program, klíčové kompetence

Keywords

institutional education, secure training center, educational programme, key competencies

1. Úvod

V současné době se sice klientům v ústavní výchově věnuje mnohem více času než v dobách minulých, ale často se zapomíná na to, že by se mělo také myslet na problematiku přechodu do praktického života. Přestože se nyní ve školních zařízeních implementují rámcové vzdělávací programy, školská zařízení pro výkon ústavní výchovy zatím nemají tuto povinnost zákonem danou. V podstatě tato zařízení, mezi něž podle Zákona č. 109/2002 Sb. o ústavní a ochranné výchově patří Dětský domov, Dětský domov se školou, Diagnostický ústav a Výchovný ústav [1], pokud je jejich součástí základní nebo střední škola, mají vypracované rámcové vzdělávací programy pro výuku. Jsou ale zařízení, která nemají školu zřízenu, a tudíž by měly vypracovat výchovně vzdělávací program, který se týká i mimoškolní výchovné činnosti. Jakási metodická pomůcka pro všechna zařízení ústavní výchovy byla vypracována v Metodickém pokynu Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. V tomto programu nalezneme očekávané klíčové kompetence klienta s ústavní výchovou. Nikde již není dáno, jak má těchto klíčových kompetencí klient dosáhnout, jak má zařízení vypracovat výchovný program tak, aby bylo těchto kompetencí dosaženo. Navíc schází metodické pokyny pro konkrétní pracovníky zařízení (speciální pedagog, psycholog, sociální pracovník a zejména tým vychovatelů), jak mají s jednotlivými klienty pracovat, aby neměli s přechodem do běžného praktického života vážné problémy. Na danou problematiku jsem narazila nejen při své běžné práci s klienty, ale také ve výzkumu na toto téma, který jsem prováděla v rámci diplomové práce s názvem Výchovně vzdělávací program pro výchovné ústavy určený klientům ve věku 15-18 let a jeho návaznost na praktický život [2].

Pokud vezmeme jednotlivá školská zařízení ústavní výchovy, zjistíme, že hlavním posláním diagnostických ústavů je právě diagnostika a rozdělení na základě výsledků do dalších zařízení. Dětské domovy se školou zase mají klientelu, která je ve většině případů po dokončení povinné školní docházky opět rozmístována do dalších zařízení, zejména do výchovných ústavů. Klienti dětských domovů mívají s přechodem do běžného života sice také problémy, nicméně v současnosti se v drtivé většině těchto zařízení s podobnými problémy intenzivně pracuje, navíc klienti navštěvují běžné školy a v podstatě se setkávají s reálným životem velmi často.

Domnívám se, že s nejhrošími problémy v běžném životě se setkávají klienti výchovných ústavů. Výchovný ústav je určen pro klienty ve věku od 15 let (někdy od 12 let), resp. po ukončení povinné školní docházky. Jedná se o klienty s určitou poruchou chování nebo osobnosti, kteří pro tuto poruchu nemohou být umístěni v dětském domově. V ústavu se tak můžeme setkat s klienty, kteří jsou zde umístěni pro záškoláctví, útěky, krádeže, toxikomani, agresivitu, šikanu apod. Úkolem výchovného ústavu je klienta oddělit od rizikového prostředí, stabilizovat jeho chování, snaha o změnu naučených negativních vzorců chování a následné včlenění zpět do společnosti.

2. Příprava na samostatný život ve Výchovném ústavu v Brandýse nad Orlicí

Pracuji jako odborný vychovatel v jednom ze zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, ve Výchovném ústavu v Brandýse nad Orlicí, jsme odloučeným pracovištěm Výchovného ústavu a dětského domova se školou v Králíkách. Kromě běžné vychovatelské práce ještě vedu pracovní výchovnou skupinu pro dočasně nezařazené klientky a také agendu rekvalifikačních kurzů. Naše zařízení má kapacitu 3 výchovných skupin, tj. 24 klientek. Do našeho zařízení může být umístěna klientka s trvalým pobytem kdekoli v České republice, častěji ovšem dostáváme klientky s trvalým pobytem v Pardubickém nebo Hradeckém kraji. Snažíme se pracovat otevřeným komunitním režimem. Domnívám se, že tento systém vede klienty k větší samostatnosti, zodpovědnosti a přípravě na reálný život.

2.1. Spolupráce se středními školami v Pardubickém kraji

V našem zařízení nemáme školu. Klientky navštěvují střední školy v blízkém okolí. Protože se náš výchovný ústav nachází v Pardubickém kraji, využíváme síť střední škol zřizovaných většinou právě Pardubickým krajem. Velmi dobré zkušenosti máme s Odborným učilištěm a praktickou školou v Chroustovicích, Střední odbornou školou a odborným učilištěm v Lanškrouně, Střední zahradnickou školou v Litomyšli, Střední odbornou školou a středním odborným učilištěm obchodu a služeb v Chocni, Střední odborným učilištěm v Žamberku a Odborným učilištěm a praktickou školou v Žamberku. Některé naše klientky dokonce přechodně pobývají na internátních zařízeních těchto škol. Pro ty, které musejí z našeho ústavu každý den do škol dojíždět, to znamená brzy ráno vstávat, umět se orientovat v jízdním řádu, zvládnout cestování hromadnou dopravou s častými přestupy, zvládnout komunikaci s ostatními lidmi. Učí se zodpovědnosti, je jim dána důvěra. Dostanou do ruky peníze na jízdenky, které se musí naučit správně vyúčtovat. Musí do školy dorazit včas a opět se včas vrátit zpět do ústavu. Ve školách mohou být spolužáky konfrontováni s faktem, že jsou z výchovného ústavu. Musí se tedy naučit vyrovnat se se svou minulostí, ale také s tím, že jsou umístěny v ústavu.

2.2. Pracovně výchovná skupina Dílna

Klientky jsou do ústavu zařazovány nejčastěji z diagnostických ústavů v Praze, Brně, Vrchlabí a Hrochově Týnci. Nejprve jsou po příchodu na přechodnou dobu umístěny do pracovně výchovné skupiny Dílna. Zde se jednak adaptují na pobyt v ústavu, jednak probíhá diagnostika klientky, a to nejen osobnostní, kterou provádí psycholog a speciální pedagog – etoped, ale také profesní. Výsledky se porovnávají a konzultují s pracovníky diagnostického ústavu a klientce je pak vypracován plán individuálního rozvoje. Poté je klientka zařazena většinou do skupiny děvčat navštěvujících střední školu. Někdy ale není klientka pro toto zařazení vhodná, může být také naplněna kapacita středních škol v okolí. Pak tato klientka zůstává v pracovně výchovné skupině, a to do nástupu do školy, do zletění nebo do nástupu do rekvalifikačního kurzu.

V rámci činnosti v pracovně výchovné skupině se klientky učí teoretickým znalostem i praktickým dovednostem. Každý všední den se věnují teoretickým okruhům z oblasti rodinné výchovy, zdravotní výchovy, občanské výchovy, základů práva, základů hospodaření a dalších důležitých oblastí. Témata jsou vybírána s ohledem na složení klientek ve skupině, na jejich předchozí zkušenosti, na přípravu na odchod z ústavu. Některá z témat navíc probírají s odborníky v dané oblasti, se sociální pracovníci, s pracovníky úřadu práce apod. Součástí výuky bývají exkurze jednak na různé úřady a instituce, ale také do zařízení jako domovy důchodců, vazební věznice, ústavy sociální péče apod. Velmi dobrou spolupráci máme s Úřadem práce v Ústí nad Orlicí, jehož pracovníci našim klientkám zprostředkovali testy profesní orientace a provedli několik přednášek zaměřených na pracovní příležitosti a problematiku nezaměstnanosti po zletění.

V praktické části výuky se klientky učí různým řemeslným a výtvarným technikám. Šijí na šicím stroji, pletou košíky, ručně odlévají mýdlo, vyrábějí sůl do koupele, šijí panenky, malují na hedvábí, batikují, háčkují, pletou, vyšívají, pracují s korálky, tkají koberce, pracují s keramickou hlínou atd. Navíc jednou v týdnu vaří obědy a večeře nejen pro ostatní klientky, ale i pro zaměstnance. Díky tomu se učí hospodařit s penězi, protože obdrží určitou finanční částku, z té nakoupí suroviny, uvaří a vše vyúčtují. Musí se naučit odhadnout množství potřebných surovin na počet porcí.

Nedílnou součástí činnosti této skupiny jsou navíc jarmarky, kde klientky prodávají svoje výrobky a za utržené peníze se opět nakupují výtvarné pomůcky. Každý rok se účastníme Jarmarku pro šikovné ručičky pod záštitou Nadace Terezy Maxové, nyní pod záštitou občanského sdružení Spolu dětem. Také dvakrát do roka pořádáme podobný jarmark, před vánočními svátky spojený s výstavou výtvarníků, přímo v zařízení. Smyslem je otevřít ústav všem lidem, zejména místním. Návštěvníci tak mohou klientky vidět přímo v prodejním stánku. Pro klientky to znamená učit se nejen obchodním dovednostem, ale také slušné komunikaci. Místní lidé často na základě pozitivní zkušenosti z těchto akcí mění svůj postoj k existenci výchovného ústavu v jejich městě. Navíc máme díky těmto akcím velmi dobrou spolupráci s vedením Městského úřadu v Brandýse nad Orlicí.

2.3. Rekvalifikační kurzy

Pokud klientky nemají dokončenou střední školu, z nějakého důvodu docházku do školy nezvládly, mají některé z nich možnost navštěvovat rekvalifikační kurz. Tyto kurzy zprostředkováváme klientkám ve spolupráci s Úřady práce po celé České republice. Několik let jsme spolupracovali s Centrem republikového vzdělávání v Chotěboři, nyní již čtvrtým rokem spolupracujeme s agenturou Setpus v Hradci Králové. Jsou to rekvalifikační agentury, které zajišťují organizaci kurzů. Pro kurzy vybíráme z řad klientek ta děvčata, která jsou samostatnější, zvládnou dojíždět jednou týdně do Hradce Králové na teoretickou výuku, ale

hlavně zvládnou absolvovat praktickou výuku v běžném pracovním prostředí. Agentura Setpus zprostředkovává rekvalifikaci v gastrooborech, a proto klientky mají na výběr z oborů jako kuchařské práce, číšnické práce a cukrářské práce. Praktickou výuku zajišťujeme v gastrozařízeních v okolí Brandýsa. Klientky většinou musí dojíždět, pracují na směny. Pracují v běžných restauracích, takže praxe není pouze simulována. Pro klientky je to cenná zkušenost s běžným pracovním kolektivem, zákazníky.

Agenda rekvalifikací je poměrně náročná na spolupráci s úřady práce. Máme klientky ze všech míst republiky a rekvalifikační kurz může většinou klientce zaplatit úřad práce v místě jejího trvalého bydliště. K tomu je nutné klientku registrovat jako uchazeče nebo zájemce o práci. Po splnění určitých podmínek může úřad práce kurz klientce zprostředkovat. Bohužel poslední rok se zpřísnily podmínky k umožnění získání rekvalifikace. Rekvalifikační kurzy jsou v současné době hrazeny z Evropských fondů a každá agentura musí v dané lokalitě úřadu práce projít výběrovým řízením. Protože je spolupráce s jednou agenturou pro naše zařízení nevyhodnější z hlediska možnosti individuálního přístupu ke každé klientce, nejsme nyní schopni zprostředkovat rekvalifikaci klientkám z jiných krajů krom Královéhradeckého a Pardubického.

Do rekvalifikací vybíráme většinou klientky ve věku těsně před zletěním, tak aby zvládly kurz dokončit před odchodem do běžného života. Tím vlastně klientce i úřadu práce ušetříme nejméně šest měsíců práce, která by nastala v případě, že by klientka od nás odcházela bez jakékoliv kvalifikace. Na úřad práce pak klientka již přijde s certifikátem o absolvování kurzu a úřad práce se jí může snažit práci najít. Leckdy se stává, že klientka služeb úřadu práce již nemusí využívat, protože si práci najde sama.

Nikde v metodických pokynech pro pracovníky úřadů práce ani v podmínkách pro zprostředkování rekvalifikací Evropské unie není počítáno s klientelou, která odchází ze školských zařízení pro výkon ústavní výchovy. Úřad práce takovému klientovi nemusí vůbec rekvalifikaci povolit, záleží na dobré vůli jednotlivých pracovníků pochopit smysl naší snahy o to, aby klientka neodcházela ze zařízení bez kvalifikace. V tomto ohledu má spolupráce se státními úřady velké slabiny, pro nás to znamená navazovat spolupráci s každým úřadem práce zvláště, často s výsledkem neudělení rekvalifikace klientce z důvodů neexistence metodiky, s těmito klienty se zkrátka na úřadech práce nepočítá.

2.4. Ostatní výchovná činnost

Kromě školních povinností, rekvalifikačních kurzů a pracovních výchovných skupin se s klienty snažíme pracovat tak, aby byly co nejvíce přiblíženy reálnému životu. Klientky se musí naučit běžným záležitostem jako péče o svůj pokoj, osobní prádlo, úklidy společných prostor, základy stolování, nákup oblečení a další věci. Nezapomínáme ani na kulturní akce typu návštěva hradů, zámků, výstav, kina, divadla. Máme úzkou spolupráci s Východočeským divadlem v Pardubicích, které nám za příznivou cenu nabízí divadelní představení. Pro klientky to je šance naučit se chovat kultivovaně a rozšířit si kulturní povědomí.

Protože máme klienty s problémy s chováním, pracujeme s nimi pomocí různých terapií, jsou v péči psychologa, speciálního pedagoga. V zařízení nově funguje psychoterapeutická skupina. Dále se klientky setkávají s arteterapeutickými a dramaterapeutickými aktivitami, jezdíme s nimi ke koním, věnujeme se sportu. Nechybí adrenalinové záležitosti jako sjíždění řek na raftech, lezení po skalách. Příznivě působí i pobyty mimo zařízení.

Za nejcennější ovšem považují práci s rodinou. Pokud je to jenom trochu možné, snažíme se navázat s klientčinou rodinou kontakt a spolupracovat s ní tak, aby se klientka po ukončení ústavní výchovy měla kam vrátit. Někdy se tato práce projevuje v tom, že je klientka na přechodnou dobu umístěna zpět do rodiny a za splnění určitých podmínek je možné tento

pobyt dále prodlužovat až do doby zletění. Většinou se toto děje z důvodů školní docházky do typu školy, která není v našem okolí, nebo dojde ke stabilizaci a zlepšení klientčina chování i rodinného prostředí a je jen v zájmu rodiny i klientky, aby jim bylo umožněno naučit se spolu žít.

Práce s rodinou vzhledem ke složení naší klientely je velmi náročná nejen na odborné znalosti a dovednosti našich pracovníků, ale zejména je náročná časově. Nejeefektivnější je totiž pracovat s rodinou v jejím přirozeném prostředí, což leckdy znamená dlouhé cestování. Ne vždy se tato práce daří, musí být ochota i na druhé straně a důležitá je také dobrá spolupráce se sociálním kurátorem klientky, který působí většinou v místě bydliště dané rodiny. V této činnosti zatím máme výsledky kolísavé, přesto jsme rádi za každý dobrý výsledek vzhledem k náročnosti, kterou tato práce obnáší.

3. Závěr

V naší republice je celkem 34 výchovných ústavů a v roce 2008 v nich pobývalo celkem 1546 dětí. Ve východních Čechách jsou celkem 3 výchovné ústavy s lůžkovou kapacitou 117 míst. Za rok 2008 odešlo ze zařízení ústavní výchovy ve východních Čechách přes 50 klientů do života [3]. Neexistuje žádná statistika, jak jsou v běžném životě úspěšní. Zpětnou vazbou pro pracovníky ústavů jsou ti, kteří se občas ozvou a dají o sobě vědět. Leckdy se stává, že klienti mají velké problémy zvládnout komunikaci s úřady, hospodařit s penězi, najít si práci. Dělá jim problém říct si o pomoc nebo pomoc očekávají se samozřejmostí. Někteří z nich mají problémy s trestnou činností.

Domnívám se, že by na základě povinnosti školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a orgánů sociálně – právní ochrany dítěte (podle Zákona 109/2002 Sb., hlavy VI, paragraf 3) dva roky poskytovat klientovi poradenskou pomoc a pomoc při řešení tíživých životních situací, mohla zmíněná zařízení evidovat alespoň po tuto zákonem danou dobu, jak se klientovi v praktickém životě daří. Tím by vznikla statistika úspěšnosti klientů a na základě toho by se tak dal upravovat výchovně vzdělávací program ve školských zařízeních.

Úkolem výchovného ústavu a dalších institucí by mělo být klienta na reálný život připravit. Pokud se to podaří i u malého procenta z nich, má toto úsilí dopady i v dalších generacích. Klient, který zvládne žít a fungovat jako každý běžný občan, s největší pravděpodobností k podobnému stylu života povede i svoje děti. Každá snaha o nápravu, byť s vynaložením poměrně velkých finančních nákladů, úsilí a osobní angažovanosti pracovníků všech zainteresovaných institucí, má smysl.

Použité zdroje:

- [1] Novela zákona 109/2002 Sb., o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ze dne 19. srpna 2005.
- [2] KRÍŽOVÁ, S. Výchovně vzdělávací program pro výchovné ústavy určený klientům ve věku 15-18 let a jeho návaznost na praktický život. Diplomová práce. Olomouc: Univerzita Palackého – Pedagogická fakulta, 2008.
- [3] Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele 2008/2009, kapitola H – Zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy. [cit. 2009 – 10-18]. Dostupné na WWW:
- [4] <http://www.uiv.cz/clanek/713/1812>

Kontaktní adresa:

Mgr. Soňa Křížová
Výchovný ústav, DDŠ, ZŠ a ŠJ Králíky
odl. pracoviště Brandýs nad Orlicí
Komenského 1, Brandýs nad Orlicí 561 12

také: doktorské studium v oboru pedagogika
UP Olomouc, Pedagog. fakulta
Ústav pedagogických a sociálních studií
Žižkovo náměstí 5
771 40 Olomouc
Email: sona.krizova@seznam.cz
Tel. č.: 774 558 13